

GYERMEK, CSALÁD, HALÁL

Budapest, 1987. Gondolat, 419 oldal

A történeti kutatások egyik fehér foltja a hétköznapok történelme, a múltban élt emberek gondolatainak, életvitelének vizsgálata. Egyre nagyobb az igény és a törekvés, hogy a történész és közönsége erre az ismeretlen területre behatoljon. A történettudomány az utóbbi évtizedekben világszerte kísérletet tett arra, hogy módszereit ilyen újfajta kutatásokra alkalmazza. A mentalitástörténet, a pszichohistoria angol, francia és amerikai művelői a múlt hétköznapjait vették elemzés alá -- eredményeikkel és módszereikkel egyaránt vitát kavarva.

Neveléstörténeti szempontból az új történetiszemlélet úttörő művelője, Philippe Aries francia történész volt. Sajnos negyedszázados késéssel érkezett meg hozzánk az a munkája, amely a hetvenes években kibontakozott család- és gyermekkor-történeti kutatások elindítója volt. Minden rosszban van valami jó: azóta több nyelven hozzáférhetőek már kritikusaik, követőinek munkái is; így több szempont alapján és tárgyilagosabban személhetjük Aries korszakos jelentőségű tanulmányait.

"A gyermek és a családi élet az ancien regime korában" című tanulmány, amely Aries mentalitástörténeti megközelítését talán legjobban példázza, felfogható egy ún. problémátörténeti kifejtésnek is: a gyermekkel, családdal kapcsolatos nézetek történeti vizsgálatára vállalkozott. Túl az újonnan feltárt forrásokon, ismeretanyagon, neveléstörténeti szempontból azért is olyan értékes ez a felfogás, mert a tudatunkban meglévő, "felparcellázott" neveléstörténeti tudnivalókat folyamatában kínálja. Ebben a történelemszemléletben pl. Locke és Rousseau nem elszigetelt tankönyvi fejezetek, előzmény nélküli neveléstörténeti gondolkodók, hiszen a gyerekekről vallott nézeteik már megtalálhatóak korábbi forrásokban is -- csak éppen e források ilyen szempontból kívül estek a neveléstörténészek érdeklődési körén.

Aries állításait középkori francia források elemzéséből szűrte le. Mind a mai napig zajlik a vita, mennyire általánosíthatók következtetései.

Aries említett tanulmánya 3 nagy fejezetre oszlik. "A gyermekkor felfogása" című először azt próbálja nyomon követni, hogy az évszázadok során milyen elnevezésekkel illették a különböző korú gyerekeket, kiket tekintettek csecsemőnek, kisgyerekeknek, ifjúnak. Az elnevezések, különböző terminusok elemzése alapján következtetett arra, hogy a "gyermekkor felfedezése" mikor

zajlott le, mikor fordult az emberek, szülők figyelme a gyermeki személyiség felé. Következtetéseit emellett olyan új történeti forrásokra is alapozta, mint a vizsgált korszakok képzőművészeti alkotásai (a gyermek mint téma, elhelyezkedése a kompozícióban), az öltözködés (mennyiben hasonlít a felnőttek és a gyermekek ruházatkodása, az egyes ruhadarabok funkciója). Aries szerint a gyermekfelfogás változása a 16–17. századtól érhető tetten: a gyerekeket ekkortól törékeny, megóvavdó és jobbitavdó lényeknek tekintették, akiknek az egészségéről is gondoskodni kellett.

E felfogással függött össze a szerző szerint az iskoláztatás alakulása. E téma már a második fejezet tárgya. Először talán meglepőnek tűnik a következő megállapítás, de az első fejezet alapján logikusnak kell elfogadnunk, hogy "az iskola ... alapvető célja nem a kisgyermekek nevelése volt. A középkori iskola nem a gyermekeknek szánt intézmény, hanem a papnövendékek képzésére szolgált." (200. o.) Mivel a középkorban nem tulajdonítottak kiemelt jelentőséget a gyermekkorának, az iskola is csak később vált oktatási és nevelési intézménnyé a modern értelemben. A 16–17. századtól, a gyermek jobbitásának gondolatával egy időben jelent meg a gyermeki sajátosság gondolata, amely a jezsuiták, oratóriánusok, janzenisták iskoláit újította meg Aries szerint.

A harmadik fejezetben a család történeti elemzését végezte el a szerző. A tanulmánynak ez a része a legösszetettebb; az előző fejezetek legtöbb gondolata építőkőve a családról szóló fejtegetéseknek. A gyermekfelfogásról, az iskoláról tett megállapítások adják a kiindulópontot ahhoz, hogy a középkori nagycsaládból az idők folyamán kialakuló modern családtípus ismérveit felvázolja a szerző. Szükségesek itt az előző fejezetben olvasottak, mert kölcsönösen egymásra ható jelenségekkel találkozunk: a gyermek helyzetének változása, iskoláztatása igényének felmerülése alakítja olyanná a családot, hogy az befelé forduló, kisebb létszámú intim közösséggé váljon a gazdasági egységet is jelentő nagycsaláddal szemben. Ugyanakkor a családnak ez a változása visszahatott a gyermeki személyiségre is. Az ikonográfiai források itt is nagy szerepet kapnak: a korabeli festmények témaválasztásának változása alátámasztja Aries-nek azt a gondolatát, hogy a szülőkből és gyerekeikből álló ún. "modern" család kb. a 16–17. századtól terjedt el.

Gyermekfelfogás — iskoláztatás — család: nagyívű elemzés pilléreit jelentik e fejezetek. Ami összekapcsolja őket: a tudatos nevelés fogalmának megjelenése és igénye az újkor hajnalán. "A gyerekről való gondoskodás új fogalmakat, új érzéseket sugallt, melyeket a 17. századi ikonográfia hangsúlyosan és szerencsésen ábrázolt: a modern család felfogását... A kor erkölcsé

azt parancsolja, hogy a szülők összes gyermeküket — nemcsak a legidősebbet, sőt, a 17. század végén már a lányokat is — felkészítsék az életre. Ezt a felkészítést magától értetődően az iskola biztosítja" — foglalta össze gondolatmenetét Aries (313. o.).

Az évek során nemcsak történészek, pedagógiai kutatók, hanem szociológusok, pszichológusok is bekapcsolódtak abba a vitába, amelyet a tanulmány kiváltott. A sokszor jogos, főképpen történeti módszertani ellenvetéseket tartalmazó kritikák (pl. a különböző társadalmi osztályok nem elég differenciált kezelése) ellenére programadónak tekinthetjük Aries tanulmányát és remélhetjük, hogy a magyar nyelvű megjelenés a neveléstörténészekhez is közelebb hozza a család- és gyermekkortörténetet. Rajtuk kívül haszonnal és élvezettel forgathatja Aries könyvét mindenki, aki szeretné jobban megérteni a gondjaira, nevelésére bízott gyermeket.

Szabolcs Éva

ALAIN RAULT

ÉCHECS ET DIFFICULTÉS SCOLAIRES (ISKOLAI NEHÉZSÉGEK ÉS KUDARCOK)

Paris, 1987. Presses Universitaires de France, 125 oldal

A címben szereplő écheç szó 'bukás'-t is jelent, de 'kudarç'-cal fordítom, mert amit a szerző elemez, az sokkal több az elégtelen osztályzatnál. Rault, aki lélektani kutatásokat folytat és professzorként lélektant tanít, ebben a munkájában a kudarcok okozta tanulmányi akadályoknak és nehézségeknek a könyv szerény terjedelméhez mérten széles körét vizsgálja. Kutatási eredményeket ismertet és összegez, a magáét és másokét. Van miből válogatni: napjainkban több tudományszak keresi szorgalmasan az iskolai kudarcok okát. Ideje, hogy ez a munka hazánkban is nagyobb lendületet kapjon; nálunk a múltban a tudományos tényfeltárást jókora részben azzal helyettesítették, hogy a kudarcok miatti felelősséget igyekeztek a pedagógusokra hárítani. A könyv számos megállapítása számunkra kisebb-nagyobb mértékben új és igen tanulságos.

Mindjárt az elején például az a megállapítás, hogy a tanulmányi kudarc relatív fogalom. Ki mit értelmez kudarcnak? A gyöngye érettségi minősítés kudarc az értelmiségi fiúnak, mert veszélyezteti a továbbtanulást, de siker az iskolázatlan munkás főiskolára, egyetemre nem gondoló gyerekének.